

Широкі можливості

Андрій Вишневський: «Співпраця з центрами БВПД розширює права та можливості адвокатів»

Андрій Вишневський: «Кожен із 100 центрів забезпечуватиме надання безоплатної вторинної правової допомоги 300–700 тисячам населення»

Про досвід та проблеми становлення системи центрів безоплатної правової допомоги, ролі БПД на ринку юридичних послуг, а також про виклики, продиктовані часом, «Українському адвокатуві» розповів директор Координаційного центру з надання правової допомоги **Андрій Вишневський**.

— Які очікуються зміни в системі надання правової допомоги?

— Коло наших клієнтів розширюється. З 1 липня центри БПД надаватимуть вторинну безоплатну правову допомогу в цивільних та адміністративних справах. Почнуть працювати сто нових центрів — це необхідний *minimum minimum*, щоб забезпечити доступність безоплатної правової допомоги для громадян. Кожен центр охоплюватиме територію декількох районів або міст із сумарним населенням від 300 до 700 тисяч осіб, з урахуванням приблизно однакової відстані до центрів від максимальної віддалених точок у межах тієї території, яку обслуговує один центр.

Це не просто «прибудова» нових центрів до вже існуючої мережі, це побудова трирівневої системи за аналогією з новою структурою органів прокуратури. І логіка в такій кореляції є, адже частина функцій з представництва інтересів громадян передається від прокуратури центрам БПД.

Конкуренцію з боку центрів відчують не висококласні адвокати, а ті представники професії, хто здебільшого допомагав «вирішувати» питання, — Андрій Вишневецький

с. 13

— *Зважаючи на відкриття нових центрів, яку кількість адвокатів плануєте залучити до співпраці?*

— Важко спрогнозувати потік клієнтів. За дуже приблизними оцінками, з урахуванням кількості населення та кількості цивільних справ, яку розглядають загальні суди, потрібно буде задіяти близько шести тисяч адвокатів. Розраховуємо, що наростання навантаження буде не одномоментним, а поступовим, за підсумками першого півріччя роботи ми проаналізуємо динаміку і, якщо адвокатів виявиться недостатньо, зможемо поступово залучити до цієї роботи нових фахівців.

— *Чи не станеться так, що в окремих регіонах адвокати, які співпрацюють із центрами, витіснять з ринку «незалежних» адвокатів?*

— Ця проблема дещо глибша і складніша. Теза про те, що центри забрали в адвокатів клієнтів, не витримує критики, насамперед тому,

що наші клієнти — у більшості випадків малозабезпечені громадяни, і дуже сумнівно, що вони становили основу благополуччя і бізнесу адвокатів. З іншого боку, конкуренцію з боку центрів відчують не висококласні адвокати, а ті представники професії, хто, скажімо так, більшою мірою допомагав «вирішувати» питання, а не здійснював захист у класичному розумінні.

Не секрет, що адвокати — ключова ланка корупційних схем, в яких беруть участь прокурори, судді та слідчі. Не секрет, що саме ті особи, які сьогодні є нашими клієнтами і яких ми в міру сил і можливостей намагаємося якісно захищати, раніше, як правило, були розмінною монетою у взаєминах слідчих і адвокатів. Адвокат міг піти назустріч слідчому на шкоду правам одного клієнта, але на користь інтересам іншого — платоспроможного, щодо якого слідчий міг піти на певні поступки. Такі схеми система БПД, безумовно, руйнує, принаймні,

створює умови, коли вони набувають розголосу. Так що корінь проблеми криється в самій адвокатурі. І ключове питання — в підвищенні стандартів професійної етики, у формуванні ставлення адвокатів до таких проблем.

— *За статистикою, кількість виправдувальних вердиктів у справах, які ведуть адвокати системи БПД, вища ніж у цілому по Україні. Чому так?*

— Це об'єктивний факт. З центрами БПД співпрацює лише 7 % адвокатів, проте на їхню долю припадає 43 % всіх виправдувальних вироків, винесених судами в 2014 році. Це дає нам підстави говорити, що ККД наших адвокатів майже в десять разів вищий, ніж ККД адвокатури загалом. Я не стверджуватиму, що у нас працюють найкращі адвокати (хоча з часом саме так і буде), швидше, варто говорити про те, що багато із адвокатів, які внесені до ЄРАУ,

с. 15

не працюють належним чином або ж не практикують кримінальне право. Точніше буде сказати, що більшість адвокатів, які працюють у сфері кримінального процесу, сконцентровано навколо центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

В окремих областях у реєстрах центрів БВПД знаходиться до 30 % адвокатів регіону. Зі сторони адвокатів це цілком розумно — це не покладає на них жодних обмежень щодо паралельного ведення приватної практики, натомість розширює права та можливості адвокатів, зокрема у системному підвищенні кваліфікації через навчальну мережу системи БВПД (регулярні каскадні тренінги), у постійному практичному досвіді ведення справ, зрештою, у розширенні своєї клієнтської бази.

— Тобто певну долю ринку ви все ж займаєте. Інакше навіщо успішному адвокату пройти конкурс і отримувати справи через центри БВПД?

— Звісно, займаємо. А як же інакше, враховуючи те, що БВПД тільки в кримінальному процесі щорічно потребує понад 70 тисяч осіб. І це якраз малозабезпечені, соціально незахищені верстви населення, які, відверто кажучи, не є «цільовою» групою клієнтів адвокатів, джерелом доходів яких є їхня власна приватна практика. Держава, виконуючи перед громадянами свої зобов'язання із забезпечення їхнього основоположного права на захист, виходить на ринок послуг і, по суті, розміщує державне замовлення. Безумовно, вона виставляє певні кваліфікаційні вимоги до провайдерів послуг, які це право забезпечуватимуть — адвокатів, — що відображається через конкурсну основу залучення до системи БВПД. Не думаю, що для успішного практикуючого адвоката є проблемою пройти конкурс. Крім того, як я вже говорив, для нього це додаткова мотивація, бо не становить жодних обмежень у веденні інших справ клієнтів поза системою БВПД. Тож система БВПД

як гравець на ринку послуг — не конкурент адвокатам, а навпаки — інструмент додаткових можливостей для них.

Крім того, треба сказати, що все ж таки основою системи БВПД є молоді адвокати, для яких це шанс проявити себе. Спочатку адвокат працює на репутацію системи, а потім система працює на нього. Гляньте, скільки в медіапросторі з'явилося молодих адвокатів у віці 25—35 років, які «осіддали хвилю» саме завдяки системі безоплатної правової допомоги. Потрібно визнати, що досвід роботи за старим КПК нависає над адвокатурою, більше того, він нависає й над прокурорами та суддями. За нашими спостереженнями, адвокати з досвідом роботи один-два роки набагато більш впевнено почувуються у процесі за нормами нового КПК України, ніж досвідчені адвокати із багаторічним стажем. Виходить, що саме адвокати системи БВПД є сьогодні найкращими процесуалістами-практиками у кримінальному процесі. І в цьому немає нічого поганого, ми сприяємо розвитку конкуренції серед адвокатів, стимулюємо підвищення якості послуг, не даємо заплющувати очі на існуючі проблеми в адвокатурі.

Для прикладу, проблема міліцейських адвокатів об'єктивно існує. Але я не чув з цього приводу жодної заяви — ні НААУ, ні органів адвокатського самоврядування. Ніхто не говорить, що ця проблема, як ракова пухлина, роз'їдає адвокатуру. Значно зручніше показувати, що це проблема системи БВПД. Насправді для нас вона другорядна — проблема не в тому, що такі адвокати є в системі БВПД, а в тому, що вони є в адвокатурі в принципі.

Такі роздуми викликають хворобливе напруження окремих органів адвокатського самоврядування, оскільки виникає закономірне питання: як такі люди опинилися в адвокатурі, хто їм видавав свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю?

— Ви можете якось виявляти і відсіювати таких недобросовісних адвокатів?

— Об'єктивно це дуже важко. У цьому й головна проблема. Якщо такий адвокат потрапляє в нашу систему, рано чи пізно ми бачимо його порушення, бо ми постійно проводимо моніторинг якості надання безоплатної правової допомоги, тож в якийсь момент ми все виявляємо і негайно з таким адвокатом прощаємося. Але ж він залишається в адвокатурі.

— А яким чином такий адвокат отримує призначення на «потрібну справу»?

— Є різні способи. Приміром, слідчі дії призначаються на наперед домовлений час, таким чином, щоб вони припали на час чергування конкретного адвоката. Слідчий може спробувати видати постанову про залучення захисника безпосередньо адвокату, щоб уже останній передав його в центр БВПД. Ми це обмежуємо на рівні центрів БВПД — черговим, відповідальним за розподіл адвокатів, заборонено приймати такі постанови від адвокатів.

— У такому випадку можна припустити і наявність певної зацікавленості у працівників центрів?

— Ми не можемо цього виключати. Прецедентів, щоб когось спіймали за руку, не було. Ми аналізуємо, щоб протягом визначеного періоду часу часто не співпадали чергування адвокатів і слідчих. Хоча сам факт такого співпадіння ще ні про що не говорить.

Ну, а коли ми справді ловимо адвоката «на гарячому», ми перестаємо з ним співпрацювати. Це єдиний спосіб боротися з такими адвокатами в своїх рядах. Але проблема видається ще більш гострою, адже деякі слідчі намагаються вибудувати антисистему БВПД — якщо адвокат займає активну позицію в справі і слідчого це не влаштовує, він намагається всіляко позбутися такого адвоката: починаючи від спроб дискредитації такого адвоката в очах клієнта до подачі скарг.

Буває, що слідчі рекомендують підслідним «надійних» адвокатів, які теж працюватимуть умовно безоплатно. Був один курйозний прецедент, коли роль адвоката виконував прокурор. Він представився адвокатом, брав участь у процесуальних діях як захисник, а в судовому засіданні підсудний впізнав свого «адвоката» в прокуророві, який сидів навпроти.

— *І чим ця історія закінчилася?*

— Та нічим. Судді, на превеликий жаль, погано реагують на факти процесуальних порушень з боку прокурорів та слідчих. У захисників не завжди є можливість «достукатися» до судді. І це проблема обвинувального ухилу правосуддя в Україні, про яку ми всі знаємо і розв'язання якої потребує глибинного реформування сфери.

— *А чи має значення для суду, співпрацює адвокат з центром БПД чи діє індивідуально?*

— Думаю, що для суду це не має значення. Статус адвоката у нас один. Поняття «державного захисника» у нас немає, всі адвокати мають рівний обсяг прав і гарантій своєї професійної діяльності. Єдине, можливо, нашим адвокатам працювати дещо легше, адже вони відчують за собою бек-офіс — центри, які можуть на адміністративному рівні вирішити певні позапроцесуальні питання. Скажімо, його не допускають до підзахисного або судді назначають судові засідання, за півгодини до початку інформуючи про це адвоката. У такому разі за відповідним повідомленням адвоката центри можуть реагувати, направляти відповідні запити до прокуратури, суду тощо. Така неформальна підтримка може бути, але про це краще запитати в самих адвокатів. Мені вони кажуть, що так працювати легше, коли за спиною стоїть держава, ставлення з боку адекватних слідчих дещо інше в такому разі.

— *Чи можливо і чи необхідно відстежувати реальний май-*

новий стан осіб, які звертаються за безоплатною правовою допомогою?

— Що стосується цивільних справ, законом встановлено чіткі майнові критерії, і в кожному випадку відбуватиметься перевірка справи на відповідність цим критеріям. У кримінальному процесі безоплатні адвокати призначаються на підставі рішення суду, слідчого чи прокурора. Такі рішення для нас є обов'язковими до виконання, і ми не можемо їх ігнорувати. Судді, слідчі та прокурори, приймаючи відповідне рішення, керуються статтею 52 КПК, яка встановлює випадки обов'язкового залучення захисника, та статтею 49 КПК, якою врегульовано залучення захисника за призначенням. Зокрема, слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд зобов'язані забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні у випадках, якщо підозрюваний, обвинувачений заявив клопотання про залучення захисника, але через брак коштів чи з інших об'єктивних причин не може його залучити самостійно. Які це можуть бути «інші» причини — закон не конкретизує. Можливо, відповідний перелік було б доцільно встановити.

Якщо говорити про надання безоплатної правової допомоги затриманим, то в цій сфері варто відзначити значні досягнення України. Наш досвід визнається одним із найбільш прогресивних в Європі. Система працює цілодобово і протягом двох годин забезпечується прибуття захисника до кожного затриманого, по всій території України, та надання йому безоплатної правової допомоги. Сьогодні це стовідсоткове забезпечення раннього доступу до БПД затриманих осіб. Така політика держави обумовлена ще й тим, що Україна дотепер є лідером за кількістю скарг до Європейському суду з прав людини, пов'язаних саме з порушенням права на захист при затриманні. Рішень у цих справах не на корить держави теж дуже багато. Тому пріоритетом ви-

значено раннє надання правової допомоги затриманим особам.

— *А які наслідки виявлення, що безоплатна правова допомога була надана особі, яка спроможна самостійно оплатити послуги адвоката?*

Якщо такі обставини виникають, надання безоплатної правової допомоги має припинитися. Це прямо передбачено законом. Якщо ж особа при зверненні за БПД надала недостовірні відомості про свій майновий стан, то згідно із законом вона зобов'язана компенсувати державі понесені витрати.

Я думаю, що в середньо- та довгостроковій перспективі питання оптимізації витрат на безоплатну правову допомогу включатиме як уточнення критеріїв визначення суб'єктів, які мають право звернутися за безоплатною вторинною правовою допомогою, так і створення механізмів часткової компенсації витрат самими клієнтами (наприклад, за рахунок доходів, отримуваних при відбутті покарання). Але все це не питання сьогодення. Наразі актуальніше забезпечити доступність БПД, передусім у цивільному та адміністративному процесі, та якість наших послуг.

— *Чи відомо вам про факти, коли адвокат в одній справі отримує, окрім винагороди від держави, ще й гонорар від клієнта?*

— Такі чутки справді є. Але коментувати їх я вважаю не зовсім коректним. Жодної заяви від клієнтів про те, що адвокат вимагав додаткової винагороди чи інших благ, по суті неправомірної вигоди, немає. Тому де-юре такого немає.

— *Якщо подібні випадки будуть підтверджені, чи будуть вони підставою для вжиття щодо адвокатів заходів дисциплінарного впливу?*

— Не лише дисциплінарного. Вважаю, що в такому випадку мова може йти і про кримінальну відповідальність адвоката, оскільки це

За словами Андрія Вишневіського, в системі БВПД чітко проведено межу між дисциплінарною відповідальністю адвоката та його цивільною відповідальністю за договором з центром

с. 16

отримання (або замах на отримання) неправомірної вигоди.

Якщо ж говорити про дисциплінарну відповідальність, у Правилах адвокатської етики потрібно врегулювати особливості надання безоплатної правової допомоги. На мою думку, ці питання врегульовано недостатньо. Відповідні статті Правил було написано ще до того, як система почала працювати, тож на практиці виникла велика кількість нерегульованих питань.

— Чи часто скаржаться на ваших адвокатів?

— Такі випадки вкрай поодинокі. Із 70 тисяч кримінальних проваджень, в яких наші адвокати надають безоплатну правову допомогу, скарг набереться хіба що декілька десятків. Причому далеко не всі вони є обгрунтованими.

— А на яких порушеннях акцентують увагу скаржники?

— Скарг на вимагання гонорару не було (сміється). Із того, що мені

відомо, найчастіше скаржаться на недостатнє спілкування з адвокатом, який рідко приходить у СІЗО. Буває, що клієнт не згоден з правовою позицією адвоката в справі — у цьому випадку ми нічим не можемо зарадити, оскільки ми не можемо впливати на правову позицію адвоката. Клієнт може відмовитися від адвоката в такому випадку, це його безумовне право. Так само адвокат може відмовитися від справи, якщо клієнт вимагає якихось незаконних дій.

Ми чітко розмежуємо питання дисциплінарної відповідальності адвоката та його цивільно-правової відповідальності відповідно до договору з центром БВПД. Якщо скаржаться на дії адвоката — це сфера компетенції КДКА, і клієнти, очевидно, звертаються до них напряму.

— Факт притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності враховується у подальших його взаємовідносинах з центром БВПД?

— Відповідно до недавніх змін до постанов Кабінету Міністрів

України, які регулюють надання БВПД, ці факти враховуватимуться, оскільки, серед іншого, врегульовано умови укладення контракту з адвокатом. І перша умова — відсутність дисциплінарних стягнень протягом року. Серед інших умов: участь у наших заходах підвищення кваліфікації та наявність (точніше — відсутність) обгрунтованих скарг, які подавалися безпосередньо до центрів БВПД. Ще одна суттєва умова — об'єктивна потреба в залученні адвокатів у тому чи іншому місті, районі, регіоні. Ми зацікавлені в забезпеченні стабільності пулу адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу: з одного боку, його формує постійний «притік» нової сили через конкурс адвокатів до системи, а з іншого — якщо якість роботи адвокатів нас влаштовує, немає жодного сенсу замінювати їх новими.

*(Розмову вів Олексій НАСАДЮК,
«Український адвокат»)*